

Sociaal-Emotioneel Leren in de basisschool

Deel III Concrete leergebieden

III 5. Armoede

Inhoudstafel

III 5. Armoede

- 5.1. Materiële tekorten 3
- 5.2. Sociale uitsluiting 3
- 5.3. Cijfers in België 3
- 5.4. Gelijke kansen onder druk 4
- 5.5. Maatschappelijk vangnet 4
- 5.6. Insluiten vraagt een bewuste inspanning 5
- 5.7. Integratie komt van twee kanten 6
- 5.8. Schoolbeleid op basis van dialoog 6
- 5.9. Ontmoetingen als hefboom voor groei 7

III 5. Armoede

5.1. Materiële tekorten

Mensen die in armoede leven hebben elke maand geld tekort voor hun materiële basisbehoeften. Daardoor blijven rekeningen voor gas, water en elektriciteit en ook voor bijvoorbeeld kinderopvang of de woninghuur geregeld onbetaald. Gezondheidszorg wordt uitgesteld, zeker tandzorg die voor mensen met een beperkt budget bij veel tandartsen te duur is. In een degelijke maaltijd voorzien lukt niet alle dagen. Wonen brengt vaak extra zorgen met zich mee door gebrek aan ruimte, slechte verwarming, vochtproblemen en moeilijk te onderhouden sanitaire voorzieningen. Winkelen betekent tellen, een bril die stuk gaat of een paar schoenen dat snel te klein wordt zijn kleine rampen die er nog maar eens bijkomen. Zaken die vanzelfsprekend lijken in het dagelijkse leven van wie genoeg inkomsten heeft zijn voor mensen in armoede elke dag opnieuw een uitdaging.

5.2. Sociale uitsluiting

Voor veel mensen in armoede is het echter niet de dagelijkse struggle om de eindjes aan elkaar te knopen die hen het zwaarst valt. Zij getuigen over de grotere pijn van het uitgesloten zijn. Zij beseffen dat de armoede hen aan te zien is. Moeilijk te verluchten, vochtige, kleine behuizing en povere hygiënische omstandigheden geven armoede een geur. Mensen met een krap budget moeten heel selectief winkelen. Zij leven in een maatschappij waar goed geklede, vlot consumerende klanten die met mooie auto's en dure fietsen rijden de norm zijn. Kinderen uit arme gezinnen kunnen niet dezelfde hobby's hebben als hun leeftijdsgenoten. Zij dragen net als hun ouders minder modieuze of al afgedragen kleding. Ze worden er soms door gepest. Een cadeautje kopen om mee te nemen naar een feestje kan misschien voor één keer. Om te kunnen trakteren bij een verjaardag moet er op voorhand gespaard worden. Een kostelijk verjaardagsfeestje geven is onmogelijk, een reis naar het buitenland uitgesloten. Schoolbenodigdheden kunnen net of net niet worden aangekocht en zeker niet snel vervangen of aangevuld. Kinderen bij wie thuis armoede heerst maken vaak situaties mee waarvan de meeste van hun klasgenootjes geen idee hebben. Als hun ouders zich wanhopig voelen door het geldgebrek, gaan die kinderen gebukt onder de spanningen en conflicten die daardoor ontstaan. Om nog meer moeilijkheden thuis te voorkomen verdragen kinderen soms liever lange tijd dat ze niet in orde zijn op school in plaats van hun ouders te vertellen dat er nieuwe turnkledij nodig is of dat er een boek moet worden gekaft.

“Honger is niet erg. Voelen dat mensen op je neerkijken, dát is hard.”

Kristel Verbeke in Humo, 25 augustus 2020

5.3. Cijfers in België

Armoede is in ons land geen randfenomeen. Bijna twee miljoen Belgen kunnen amper rondkomen, ook al hebben velen van hen een job. Eén kind op zeven groeit op in kansarmoede, 170.000 mensen zijn voor hun dagelijkse voeding afhankelijk van voedselbanken. Op de wachtlijst voor een sociale woning staan 154.000 gezinnen die er recht op hebben. (Cijfers van december 2019 in een interview met armoedespecialisten Bea Cantillon en Ive Marx Humo nr 4135) In de provincie Antwerpen is het risico op opgroeien in armoede het grootst. Twee derde van de kinderen in arme gezinnen, hebben een moeder die bij haar geboorte niet de Belgische nationaliteit had. Hun risico op armoede bedraagt 33 procent, bij kinderen van een moeder van Belgische origine is dat iets minder dan 6 procent. (Cijfers in De Standaard, 22/06/2020)

5.4. Gelijke kansen onder druk

Kinderen met een andere thuiscultuur in een gezin met financiële moeilijkheden krijgen te maken met een optelsom van factoren waardoor zij in vele opzichten verschillen van de kinderen op wiens maat ons onderwijs gemaakt is. Gelijke kansen waarmaken betekent in de eerste plaats aandacht hebben voor die verschillen.

Niet alle kinderen wonen bij taalvaardige ouders, in een huis met rustige en goed verwarmde leerplekken, met fijn speelgoed, een krant en internet ter beschikking en omgeven door familie en kennissen die graag een handje toesteken. Ook de levensfilosofie die kinderen oppikken in gezinnen waar het dagelijkse overleven een strijd is, verschilt sterk van wat kinderen in welstellende gezinnen meekrijgen. Het scheelt heel wat voor je zelfvertrouwen en je vertrouwen in de toekomst als het vanzelfsprekend is dat je jouw weg mag zoeken en dat je ouders er altijd zullen zijn als vangnet. Ouders die in armoede leven, zullen eerder de boodschap meegeven dat je beter op zeker speelt en niet te veel noten op je zang moet hebben omdat het leven weinig voor je in petto heeft.

Kinderen die in moeilijke omstandigheden leven, zijn evenwaardige klasgenoten. Hun eigenheid telt in de eerste plaats. Hoe met hen wordt omgegaan mag niet worden beperkt tot de aanpak van hun sociale achterstelling. Het is voor deze kinderen in de eerste plaats belangrijk dat hun gevoel van eigenwaarde versterkt wordt doordat ze gewaardeerd en aangemoedigd worden. De school is een omgeving waar ze vaardigheden kunnen ontwikkelen. Stap voor stap zelfstandig worden, hindernissen leren nemen en moed houden bij tegenslag maakt kinderen weerbaarder. Dat is nog belangrijker voor kinderen van wie de ouders dagelijks gebukt gaan onder financiële zorgen.

Over breed observeren en competent omgaan met verschillen en over de druk van de heersende norm kan je meer lezen in deel III hoofdstuk 4. Diversiteit.

5.5. Maatschappelijk vangnet

Arm zijn hoeft niet te betekenen dat niets meer goed komt. Hoewel financiële armoede ook kansarmoede met zich meebrengt, slagen gelukkig ook heel wat ouders erin om met weinig geld creatief en veerkrachtig hun kinderen een warme thuis te bieden. Hun kinderen leren realistisch omgaan met materiële wensen. Mensen die in armoede leven doen net vaak extra hun best om er voor te zorgen dat hun kinderen niets te kort komen en op school alles in orde is.

Er zijn maatschappelijke voorzieningen die mensen in armoede tegemoetkomen. Initiatieven als het Netwerk tegen armoede en Welzijnsschakels verenigen en versterken mensen die in armoede leven. Tweedehandsbeurzen van de Gezinsbond, sociale toelages voor vrijetijds- en schoolkosten en organisaties die kortingen bieden voor de kleine portemonnee zoals Vakantieparticipatie en Rap op Stap, maken het runnen van een huishouden met beperkte middelen haalbaarder.

Toch wordt armoede vaak als een stigma ervaren. Er kleeft iets aan van eigen schuld, eigen onvermogen om meer van het leven te maken. Het getuigt van weinig gemeenschapszin om mensen die lijden onder de gevolgen van generatie-armoede, ziekte, ongeval, jobverlies of een relatiebreuk daarmee alleen te laten. Solidariteit is een menselijker antwoord op de ongelijkheid in de samenleving. De uitbouw van de sociale zekerheid en het plafonneren van de hoogste lonen en van inkomens op vermogen zouden daarvan de politieke vertaling kunnen zijn.

Diezelfde solidariteit kan op school het verschil maken voor ouders en kinderen uit arme gezinnen. Het gaat daarbij om de intentie te herverdelen, te schenken vanuit overschot waarvoor geen nederige dankbaarheid wordt terugverwacht. Het is precies dat gevoel steeds dankbaar te moeten zijn dat mensen in armoede neerdrukt. Een waardig leven is een recht, geen gunst.

“Veel mensen zien armoede als een hoop clichés, als de dakloze aan het station of de onverzorgde vreemde. Dat beeld wil ik helpen corrigeren. Gaandeweg ontdekte ik de ‘gekwetste binnenkant’ van arme mensen. Nu wil ik dat gevoel ook aan anderen uitleggen. Daarom geef ik vorming in scholen en aan jongeren. Mensen in armoede kunnen zich nog zo moedig en intelligent tonen, om iets te veranderen hebben ze een gemeenschap nodig. Die bestaat uit lotgenoten maar ook uit mensen die het beter hebben. Willen we armoede counteren, zullen we samen aan de kar moeten trekken.”

Ann <https://vierdewereldgroepaalst.be/getuigenissen>

5.6. Insluiten vraagt een bewuste inspanning

Kinderen zijn het slachtoffer van vooroordelen en uitsluiting wanneer zij uit de boot vallen in de klas. Ze worden minder of niet uitgenodigd om te komen spelen of hun ouders hebben liever dat ze niet in andere gezinnen komen. Er kan schaamte zijn om zelf vriendjes thuis te vragen. Mensen die verschillen van de norm merken dat in allerlei situaties waar de anderen vaak niet eens erg in hebben. Aan de schoolpoort een praatje slaan met iemand die letterlijk en figuurlijk dezelfde taal spreekt, ligt zoveel meer voor de hand dan iemand aanspreken die van je verschilt. Een eerder verlegen en zwijgzame ouder zie je sneller over het hoofd bij het ophalen van de kinderen. De kinderen zelf zullen openbloeien als ze ervaren dat verschillen er mogen zijn. Dat ze welkom zijn zoals ze zijn. Dat vraagt van de leerkracht een bewuste keuze voor openheid en het overstijgen van de eigen terughouding naar wat onbekend of onaangenaam is.

Kinderen horen niet gewezen te worden op onbetaalde rekeningen laat staan uitgesloten van activiteiten omdat hun ouders zaken niet geregeld krijgen. Als een kind signaleert dat ‘mama zei dat er geen centjes zijn om pantoffels te kopen’ is dat een kwestie om met de ouder op te nemen zodat het kind niet de boodschapper hoeft te blijven van de misschien verdoken armoede die thuis speelt. Een gesprek met ouders waarin het probleem van geldtekort respectvol rechtstreeks bevestigd wordt, werkt vaak beter dan de situatie omzeilen en er een taboe van maken. Samen naar een oplossing zoeken kan pas als het probleem benoemd wordt. De ouder is hierbij de gesprekspartner, niet het kind. De leerkracht onderzoekt hoe het kind het best geholpen kan worden, van thuis uit of door de school.

“Vroeger gaven we een lijstje aan alle leerkrachten met daarop de namen van de kinderen die niet langer een warme maaltijd kregen omdat de factuur niet betaald is. Sinds we de vorming volgden, doen we dat niet meer.”

M. Van M. - directrice BS De Nieuwe Arend <https://vierdewereldgroepaalst.be/getuigenissen>

5.7. Integratie komt van twee kanten

Integratie van de ander zit ook in de hoofden van wie zichzelf als geïntegreerd ziet. Daarbij gaat het om het kunnen toelaten van verschil en dan gelijkens ontdekken dankzij contact. Dat is wat we de kinderen willen voorleven. Ieder mens kan je ontmoeten. Ieder mens doet er toe. Iedereen in onze klas hoort er in dezelfde mate bij. Ook het kind dat niet zo hip gekleed gaat of minder duur schoolmateriaal gebruikt. Openstaan voor elkaars inbreng en elkaars ervaringen maakt van een groep een gemeenschap. In een warme klas en een warme oudergroep wordt iedereen betrokken. In onze huidige samenleving blijkt dat een hele oefening. Veel mensen gaan er van uit dat zij het verdienen om meteen als eerste gehoord en gezien te worden, zelfs bij een klein ongemak. Dat gaat ten koste van wie niet de middelen, de vaardigheden of het zelfvertrouwen heeft om zich zo in de kijker te werken. Ouders die het eigenbelang en het belang van hun kind steeds vooropstellen en daarbij snel wijzen naar de tekortkomingen van anderen, geven die houding door aan hun kind. De school staat voor de uitdaging te blijven streven naar een gemeenschap waarin ieder kind en iedere ouder een gelijkwaardige plaats krijgen en ook bieden aan de ander.

“Ik heb vandaag geleerd dat er met kleine onopvallende acties en een open communicatie stappen vooruit kunnen gezet worden. Dat een ‘open blik en oren’ onontbeerlijk zijn voor een goede verstandhouding. Dat alle vooroordelen achter slot en grendel moeten om tot constructieve oplossingen te komen. Meestal wordt een directe confrontatie met het thema ‘armoede’ vermeden. Door er een hele dag mee bezig te zijn wordt het minder angstaanjagend en dus ook hanteerbaar.”

Directies en leerkrachten <https://vierdewereldgroepaalst.be/getuigenissen>

5.8. Schoolbeleid op basis van dialoog

Contact is gebaseerd op dialoog, op vraag en antwoord: ‘Hoe pakken we dit samen aan?’. Als er zich een probleem stelt in verband met de betaling van een rekening, een tekort aan schoolgerief, onvoldoende warme kleding of een gebrek aan basishygiëne, maakt een open gesprek veel mogelijk. Wanneer iemand mag meedenken over een oplossing blijft er respect. Een anonieme brief over de openstaande kosten van de naschoolse opvang die zo uit het boekhoudsysteem rolt, wordt in dat gezin waarschijnlijk de zoveelste omslag in een lade vol stress. Een afspraak over de haalbaarheid van de kosten maakt de mensen met financiële moeilijkheden tot gesprekspartner. Kan er misschien een manier gevonden worden om iets bij te dragen aan het schoolleven zonder met geld te kunnen betalen? In samenspraak met de ouders kan er door de school een inspanning gedaan worden om de kinderen de nodige leermiddelen en begeleiding te bezorgen. Zo kunnen ook zij hun taken tot een goed einde brengen. Ieder kind zou trots moeten kunnen zijn op een werkstuk. Ieder kind zou moeten mogen ervaren dat er iemand is die kan en wil helpen. Daardoor kunnen kinderen opgroeien met een gezond gevoel van eigenwaarde onafgezien van de financiële situatie of de specifieke moeilijkheden van het gezin waarin ze wonen.

Soms is dialoog (nog) niet mogelijk. Ouders onderkennen misschien liever niet dat er nood is. Wanneer de dingen voor hun kind daardoor niet in orde raken, kan je als school die zorg overnemen omwille van het welzijn van het kind. Geen enkel kind wil immers als enige van de klas steeds schriften moeten bovenhalen die maar niet gekaft raken. Het weegt op een kind als het na iedere schoolvakantie opmerkingen krijgt over potloden die zoek raakten. Een extra compliment is op zijn plaats wanneer een kind er in slaagt het eigen materiaal in orde te houden terwijl thuis aandacht voor schoolspullen geen prioriteit is door de vele andere zorgen.

5.9. Ontmoetingen als hefboom voor groei

Volwassenen die opgroeiden in armoede en terugblikken op hun kindertijd en tienerjaren, herinneren zich vaak die ene persoon die er voor hen toe deed en hen perspectief bood. De leraar die hun talent zag en hen aanmoedigde door te zetten. Dat ene schooljaar met een juf of meester die de klas tot een warm bad maakte. De titularis die door een studentenjob te regelen, ervoor zorgde dat ze meekonden op studiereis. De vakleerkracht die in hen geloofde, betere resultaten eiste en hen niet toestond op te geven. De ouders van een klasgenoot die geen onderscheid maakten op basis van uiterlijkheden en bij wie ze echt welkom waren. De vertrouwenspersoon met wie een gesprek over de moeilijkheden thuis mogelijk was zonder gezichtsverlies te ervaren.

Oprechte vriendelijkheid, kansen krijgen om te stralen en de steun van iemand die jou in je kindertijd en jeugd laat voelen hoe waardevol je bent, kunnen het verschil maken tussen ontmoedigd raken of veerkracht vinden.